

פתח דבר

כרך זה של דור לדור, נב במספר, בא לעולם בעקבות יום עיון בנושא 'החינוך העברי בתקופת המנדט הבריטי' שנערך במכללת אפרתה בירושלים בחורף תשע"ב. חברו לארגון יום העיון מוזאון חצר הישוב הישן ע"ש יצחק קפלן ז"ל בירושלים שמגלה עניין רב בתקופה ובהיבטיה התרבותיים והחינוכיים, ומכללת אפרתה, מוסד ציוני-דתי להכשרת מורות בירושלים, שניצבה אז בפני חגיגת שנת התשעים להיווסדה, תוך שהיא בוחנת את עברה שלה ואת זיקתו למערכת החינוך בארץ-ישראל ובמדינת ישראל. אנו שמחים שהרצאות הכנס שעובדו למאמרים ומאמרים שנוספו נמצאו ראויים להיקלט במסגרת המרכזית העוסקת בחקר תולדות החינוך היהודי – כתב-העת דור לדור. המאמרים הנכללים בגיליון זה משקפים פנים שונות של החינוך בתקופת המנדט ובשנים הראשונות למדינת ישראל. אכן, ככל שהדברים מתייחסים לחינוך העברי, שורת הסכמה כללית בדבר היותו בית יוצר אידאולוגי וסוכן חיברות מרכזי הוותם את הדור הצעיר תחת כנפיה הרעיוניות של התנועה הציונית. אולם החינוך בעת המדוברת היה מגוון ומסועף. רבו בו המוסדות והשיטות, ואלה מוצאים ביטוי ברשימת המאמרים בגיליון המוצג בזאת לקורא. אכן, ברשימה זו אפשר לסמן כמה מקבצים, אולם החלוקה לנושאים ספציפיים מורכבת, והקווים המסמנים את מקבצי המאמרים חוצים זה את זה.

החטיבה הראשונה של המאמרים עוסקת בהיבטים אחדים של חינוך הבת והאישה, במיוחד בחינוך הדתי. מיכל בן יעקב עומדת על 'ראשיתה של הכשרת מורות בחינוך הדתי'; לילך רוזנברג-פרידמן על מוסד דתי מיוחד 'בית צעירות מזרחי' כבבואה לדיוקנו של נשים ציוניות דתיות בתקופת היישוב, ומרגלית שילה עוסקת ב'חינוך, השכלה מקצועית והתמודדות אישית'. מאמרו של יוסי שפנייר מדגים את יסודות הטיוול בארץ במחשבה החינוכית הציונית באמצעות דוגמת הטיוולים בבית המדרש למורות של 'המזרחי' (לימים, אפרתה).

בחטיבה השנייה נכללים מאמרים העוסקים בחינוך הציוני-דתי בהקשריו השונים. עפרה מייטליס חוקרת את היחס בין חינוך דתי לחינוך לאומי כללי על פי משנתו של ההוגה החינוכי, החוקר והמנהיג רב-המוניטין, דוד ילין. שני מאמרים קשורים לקיבוץ הדתי ששימש אליטה אידאליסטית שאליה שואפת תנועת בני עקיבא לחנך את חניכיה: נחום ברוכי חוקר תולדות הקיבוץ הדתי כתב על 'החינוך לקיבוץ הדתי בבני עקיבא' ומנוחה כהן-אמיר חקרה 'סוציאליזציה דתית בקיבוץ הדתי'. שני מאמרים עוסקים

במסגרות חינוכיות דתיות שנשכחו קמעה במהלך השנים: אורה פיקל-צברי כתבה על קבוצת הסטודנטים הדתיים 'יבנה' ופעילותה ברובע היהודי בירושלים, ושלמה גליקסברג על 'בית המדרש לרבנים ודיינים "בית הראש"ל – המתיבתא הגדולה"'. אכן, מגוונות היו פניו של החינוך הדתי בזיקתו לקהלי היעד המיוחדים שלו. חטיבה שלישית של מאמרים עוסקת ביסודות החינוך דאז בכללותם; מהם המתמקדים בתפיסת הילדות – זהבית שנקולבסקי, 'סוכני תרבות ועיצוב הילדות במערכת החינוך העברי בשנות המנדט', וחיים גרוסמן, "להיות כאן ילד" – בארץ ישראל של שנות הארבעים, ומהם מאמרים המציגים את הקשר חינוך-אידאולוגיה בחינוך הציוני דאז: מאמרם של ישראל רוזנסון ויוסי שפנייר 'חברים מספרים על בית הספר על שם ג'ימי בבית שמש' מציג בית ספר מיוחד שניסה לשמר את רוח הפלמ"ח תוך הנצחת גיבור מלחמה וגיבור ישראלי – אהרן שמי – שנודע בכינויו ג'ימי, ומאמרו של ישראל רוזנסון, "בחופש הגדול נלמד" – על בית הספר השקוף בחסמב"ה, נוגע בסימנים לראשית היטשטשותה והתפוררותה של התפיסה המקדשת את בית הספר הציוני הקלסי ומעלה על נס את מעמדו הבלתי מעורער, המתחוללת בספרות הילדים של שנות החמישים.

כנאמר לעיל, המקבצים אינם מונוליטיים; בתוך רשימת המאמרים אפשר לציין את המאמרים של מיכל בן יעקב ושל יוסי שפנייר, שעם עיסוקם בנושאים כלליים, נוגעים במישרין במכללת אפרתה בגלגוליה השונים. בקובץ שלפנינו משתתפים גם מרצים רבים ממכללת אפרתה, ומוצג שיתוף הפעולה של אפרתה עם מוזאון חצר הישוב הישן ע"ש יצחק קפלן, שאחד מפירותיו היה הכנס שממנו צמח גיליון זה של דור לדור. אכן, קובץ מאמרים זה הוא מתנה נאה למלאת תשעים שנה למכללת אפרתה.

העורכים: מיכל בן יעקב, ישראל רוזנסון ויובל דרור